

**ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ**

**ЯКОВЛЕВ ДЕНИС ВІКТОРОВИЧ**

УДК 323.2:316.77:364.462:141.132

**ПОЛІТИЧНА ІНТЕРАКЦІЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ:  
ОСОБЛИВОСТІ ТА СКЛАДОВІ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
доктора політичних наук

Одеса – 2009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова Міністерства освіти і науки України

**Науковий консультант** доктор політичних наук, професор  
***НАУМКІНА Світлана Михайлівна,***  
Південноукраїнський національний педагогічний  
університет імені К. Д. Ушинського,  
завідувач кафедри політичних наук

**Офіційні опоненти:** доктор політичних наук, професор  
***ДЕНИСЕНКО Валерій Миколайович***  
Львівський національний університет  
імені Івана Франка, завідувач кафедри  
теорії та історії політичної науки

доктор політичних наук, доцент  
***ДОЛЖЕНКОВ Олег Олександрович,***  
Голова управління міжнародних відносин,  
європейської інтеграції та зв'язків  
з Одеською діаспорою Одеської міської ради

доктор політичних наук, професор  
***ЧЕМШИТ Олександр Олександрович***  
Севастопольський національний технічний  
університет, декан гуманітарного факультету

Захист відбудеться 24 вересня 2009 р. о «12» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий **«22» серпня 2009 р.**

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

**А. В. Пехник**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми дослідження.** Для сучасної політичної реальності України справедливим є твердження про розширення впливу та зростання ролі комунікативних процесів. Як про «діагноз часу» все частіше говорять про становлення комунікативного простору, який продукує загальноприйняті стереотипи, створює поле можливих ідентифікацій, трансформує уявлення про соціальну, політичну та економічну реальність.

Саме тому існує загроза медіатизації політики, зведення її до рівня мас-медійного шоу з розігруванням смислу та беззмисловими діалогами, що призводить до появи нового центру впливу у політичних процесах – медіакратії. Раціональний дискурс може виступати в якості комунікативного засобу демократизації посткомуністичної України. У цьому сенсі існує зв'язок, який вибудовується у дослідженні, між феноменами медіатизації, демократизації та раціоналізації політичної інтеракції, що обумовлений трансформаціями комунікативного простору сучасності.

Країни, які відмовляються від авторитарного стилю правління, приймають виклик створення та реалізації моделі урядування для дезінтегрованих суспільств. У випадку нашої країни, коли немає владної узгодженості та політичного компромісу, ситуація ускладнюється відсутністю соціального та культурного консенсусу у суспільстві.

В Україні, у процесі політичної інтеракції, складається певний символічний простір, який відрізняється як від «радянського», так і від того, що прийнято називати «демократичним». Аргументованого, раціонального порівняння та протиставлення «радянського тоталітаризму» і «демократії» у політичній реальності нашої країни так і не відбулося, у символічному просторі співіснують несумісні елементи.

Однією з можливих альтернатив досліджень сучасної політичної реальності виступає аналіз політичної взаємодії (інтеракції) та виявлення головних її складових та характеристик, специфічних для посткомуністичного простору, і особливостей, одночасно спільних для постмодерних та посткомуністичних суспільств. Здійснюючи аналіз політичної інтеракції, слід враховувати, що вона відбувається у просторі країни, яка переживає трансформаційний період, рухаючись від посткомунізму до демократії. Розвиток комунікативних процесів та пов'язані з цим трансформації стосуються не тільки характеристик дійових осіб (в деяких країнах зміни правлячих груп так і не відбулось), а і специфіки самої сучасної взаємодії: фактично нині спостерігається цілковита зміна характерних ознак реальності порівняно з тими її ознаками, що були об'єктом дослідження попередньої філософської та політичної думки. Можна говорити про зміну декорацій у політичному просторі, що обов'язково призведе до ротації еліти, оновлення політичного класу.

Для політичної інтеракції посткомуністичних країн це означає появу нових можливостей вироблення та поширення інформації, ініціювання комунікативної взаємодії у сфері публічної

влади та виборчих змагань. Проте питання ефективного використання цих можливостей вже майже 20 років залишається в нашій країні відкритим. Вищезазначене свідчить про необхідність глибокого комплексного дослідження запропонованої теми.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження здійснено в рамках науково-дослідної роботи Інституту соціальних наук ОНУ імені І. І. Мечникова та безпосередньо пов'язано з комплексною науково-дослідною темою кафедри політології ОНУ імені І. І. Мечникова № 110 «Дослідження політичної взаємодії в умовах трансформації суспільства» (№ державної реєстрації – 0106U006191), одним із виконавців якої є дисертант.

**Мета і завдання дослідження.** Мета дисертаційного дослідження полягає в аналізі взаємозв'язку та взаємовпливу між медіатизацією, демократизацією та раціоналізацією у політичній інтеракції, виявленні її особливостей та складових у сучасній Україні.

Для реалізації поставленої мети необхідно було вирішити наступні дослідницькі завдання:

- дослідити сутність та зміст процесу політичної інтеракції;
- розглянути політичну інтеракцію як комунікативний процес, основними складовими якого у посткомуністичній Україні виступають медіатизація, демократизація та раціоналізація;
- визначити феномен «медіакратії» у контексті медіатизації політики у сучасному суспільстві, проаналізувати основні підходи до визначення ролі медіакратії у політичній інтеракції;
- проаналізувати зміни у масовій комунікації останніх років в Україні та дослідити одну з головних функцій мас-медіа у політичній інтеракції – інтерпретацію політичних подій;
- проаналізувати феномен медіа-скандалів у формуванні громадської думки у сучасному політичному просторі;
- розглянути демократію як горизонт політичної комунікації в Україні;
- визначити комунікативні чинники формування демократичної політики на прикладі особливостей виборчого процесу в Україні;
- дослідити феномен електронного уряду у контексті сучасних дискусій про сутність, функції та перспективи урядування та публічної політики, розглянути електронний уряд як механізм демократизації політичної інтеракції в Україні;
- проаналізувати трансформації політичної інтеракції в сучасному суспільстві та пов'язані з цим зміни у розумінні раціональності;
- розглянути теоретичні основи та історичні витоки раціоналізації політичної інтеракції;
- дослідити концепцію політичної раціональності для пояснення джерел, характеру та напрямків політичної трансформації на шляху від авторитаризму до демократії;
- проаналізувати класичні теорії раціонального вибору та її сучасні підвиди: теорії соціального вибору та теорії суспільно вагомого вибору;

- дослідити процес раціоналізації політичної інтеракції в умовах модернізації суспільства;
- розглянути комунікативну раціональність як основу суспільної інтеграції.

*Об'єктом дослідження* виступає політична інтеракція як комунікативний процес у сучасній Україні.

*Предметом дослідження* є складові політичної інтеракції, специфічні для України і одночасно спільні для посткомуністичних країн та консолідованої демократії: медіатизація, демократизація і раціоналізація.

*Методи дослідження.* Вони визначаються складністю та багатофакторністю політичної інтеракції у сучасній Україні. Основою дослідження є інтерпретативна парадигма соціальних та політичних наук. У її межах досягнуто зміст, сутність та особливості процесу політичної інтеракції. За допомогою конструктивістського підходу було проаналізовано комунікативний простір політичної інтеракції з власними характеристиками та правилами політичної гри, ансамблем відносин, які визначаються процесами медіатизації, демократизації та раціоналізації. У дослідженні використовувалися загальнонаукові методи, такі як історичний, загальнологічний, емпіричний. Метод системного аналізу застосовувався для комплексного аналізу політичної інтеракції та взаємовпливу основних його складових. Метод структурно-функціонального аналізу дозволив дослідити функції та місце політичної комунікації в цілому та мас-медіа, зокрема, у структурі політичної взаємодії. Компаративний метод використовувався для порівняння чинників формування демократичної політики (мас-медіа, виборчих систем, ролі «партії влади», громадської думки) у посткомуністичній Україні на різних етапах становлення політичної системи. Метод аналізу та синтезу дозволив простежити зв'язок між складовими політичної інтеракції у сучасній Україні. Базуючись на аналізі основних сучасних теоретичних розробок вітчизняних та зарубіжних дослідників, було сконструйоване авторське бачення процесу політичної інтеракції в Україні.

**Наукова новизна одержаних результатів.** Дисертаційна робота є одним із перших в українській політичній науці комплексних досліджень політичної інтеракції, її особливостей та складових. Наукова новизна одержаних результатів дослідження обумовлена ґрунтовним аналізом медіатизації, демократизації та раціоналізації як процесів, що визначають зміст, напрямки та темп посткомуністичних трансформацій, розкриття їхнього взаємозв'язку та взаємного впливу у комунікативному просторі політичної інтеракції сучасного суспільства.

Наукова новизна полягає, зокрема у наступних положеннях та висновках дисертаційного дослідження:

***вперше:***

проаналізовано взаємовплив таких складових політичної інтеракції у сучасній Україні, як медіатизація, демократизація та раціоналізація. Визначено, що демократизація передбачає

залучення широких суспільних верств до процесу вироблення політики, що ускладнює (кількісно і якісно) процедуру раціонального політичного вибору, а медіатизація політики, яка змінює систему представництва громадських інтересів, може призвести до імітації демократизації політики;

визначено медіа-скандал в якості впливового фактора формування громадської думки в умовах медіатизації політики;

запропоновано комунікативні чинники формування демократичної політики у посткомуністичній Україні;

визначено раціоналізацію політичної інтеракції сучасного суспільства як комунікативний процес;

обґрунтовано роль політичної раціональності сучасного суспільства (фрагментованої й локалізованої) у процесах демократизації. Показано, що, незважаючи на критику з боку традиціоналістів і постмодерністів, розвиток структур раціональності сприяє адекватному формулюванню і вирішенню політичних проблем;

запропоновано комунікативну раціональність в якості основного механізму суспільної інтеграції посткомуністичної України;

***уточнено:***

політологічне розуміння феномену інтеракції на основі аналізу його природи та змісту в межах інтерпретативної парадигми. В даному випадку використання терміну «політична інтеракція» охоплює не лише розуміння та інтерпретацію дій одних політичних акторів з боку інших (за термінологією Дж. Г. Міда – «значущих Інших»), а перехід акторів від раціональної оцінки до взаємодії у політичній реальності;

характерні ознаки політичної інтеракції в Україні, які підвищують загрозу становлення медіакратії. До них можна віднести: централізацію влади, нерозвиненість горизонтальних політичних комунікацій в нашій країні, зменшення ролі ідеологій у політичному та суспільному житті, відсутність у мас-медійному просторі позиції, яка б репрезентувала інтереси суспільства;

сутність викликів представникам мас-медіа у посткомуністичній Україні на етапі становлення ринкової економіки. Вони полягають у наступному: перетворення суспільно важливої інформації на товар, відсутність структурних змін у відносинах держава – мас-медіа, перетворення політики на медіа-процес;

розуміння електронного уряду як механізму демократизації політичної інтеракції в Україні. В цілому, сучасні підходи до сфери урядування за допомогою інформаційних технологій вимагають не зменшення ролі держави, а її реформування, подолання абстрагованості управлінських рішень від суспільства;

моделі та інтерпретації діяльності мас-медіа у сучасній Україні. Проаналізовано інтерпретацію політичних фактів як одну з головних функцій мас-медіа у нестабільних суспільствах;

сутність раціоналізації політичної інтеракції в умовах модернізації українського суспільства;  
розуміння раціонального вибору у сучасних умовах як суспільно вагомого вибору в умовах інформаційного і темпорального дефіциту та неможливість зведення політичної (колективної) раціональності до суми індивідуальних раціональностей;

***дістало подальший розвиток:***

обґрунтування чинників становлення та шляхів подолання медіатизації політичної інтеракції й «інформаційного тоталітаризму» у сучасному суспільстві;

визначення ролі мас-медіа у встановленні порядку денного політичної взаємодії у посткомуністичній Україні;

розуміння громадської думки як феномену, що завдяки мас-медіа перетворюється на глобальний, формується та трансформується під впливом глобалізаційних процесів в інформаційній сфері;

визначення сутності та напрямків постмодерної критики концепції раціональності, її актуальності для політичної взаємодії у посткомуністичній Україні;

обґрунтування раціоналізації політичної інтеракції, що може розумітись як знаходження спільного інтересу та шляхів його досягнення. Реальне різноманіття інтересів та плюралізм цілей, характерне для демократичного суспільства, вимагає раціональності як уміння представити, узгодити та перевести інтереси у площину аргументованого дискурсу.

**Практичне значення одержаних результатів.** Здобутки автора щодо дослідження політичної інтеракції сучасної України, її особливостей та складових можуть бути використані у науково-теоретичній та інформаційно-аналітичній роботі з проблем взаємодії органів державної влади, інституцій громадянського суспільства та представників мас-медіа. Окремі положення можуть використовуватись при розробці та впровадженні програм з демократизації політичної системи України, раціональній організації демократичного політичного життя, в процесі консультування політичних та адміністративних керівників. Концептуальні підходи та основні положення можуть бути використані у науково-педагогічній діяльності, при розробці та викладанні курсів з політології, комунікативістики, публічної політики, інформаційної політики тощо.

**Апробація результатів дисертації.** Основні висновки та положення дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри політології, науково-методичних семінарах, на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І. І. Мечникова. Теоретико-методологічні положення та ідеї, що розвиваються у дисертаційному дослідженні, доповідались та обговорювались на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, семінарах, круглих столах: «Розвиток і зміцнення громадянського суспільства, забезпечення основних прав людини і громадянських свобод» (м. Київ, 2004 р.), «Актуальні проблеми державного управління та місцевого самоврядування».

сучасний стан та перспективи регіонального розвитку» (м. Одеса, 2005 р.), «Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі» (м. Київ, 2006 р.), «Формування патріотизму, моральності, здорового способу життя у студентської молоді» (м. Одеса, 2006 р.), «Регіональна політика на сучасному етапі державотворення: проблеми децентралізації, ризики та перспективи впровадження» (м. Одеса, 2006 р.), «Мас-медіа в Україні: вартовий демократії, чи зброя кланів» (м. Одеса, 2007 р.), «Проблеми національно-культурної самоідентифікації етнічних українців на Півдні і Сході України в контексті етнополітики Європейського Союзу» (м. Одеса, 2007 р.), «Інституційні зміни та пошук нової ідентичності» (м. Одеса, 2007 р.), «Соціально-політична взаємодія в сучасній Україні: вибір шляхів державного розвитку» (Одеса, 2007 р.), «Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації» (м. Одеса, 2007 р., 2008 р.), «Соціальна політика і механізми інтеграції українського суспільства» (м. Одеса, 2008 р.).

**Публікації.** Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено в індивідуальній монографії, 22 публікаціях у наукових виданнях затверджених ВАК України фаховими в галузі політичних наук.

**Структура дисертації.** Дисертаційна робота складається зі вступу, 4 розділів основної частини, які поділяються на 12 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 371 сторінку. Список використаних джерел містить 524 найменування (48 сторінок).

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи із відповідними науковими програмами і темами, визначено об'єкт, предмет, сформульовані мета та основні завдання дослідження, охарактеризовано використані в роботі методи, її наукову новизну та практичне значення, подано відомості про апробацію теоретичних положень дослідження, його структуру та обсяг.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження політичної інтеракції та її складових»** проаналізовано основні наукові джерела за темою дисертації та відповідно до мети дисертаційної роботи узагальнено методологічні засади дослідження, визначено концептуальні підходи до аналізу політичної інтеракції, розглянуто інтерпретативну парадигму як методологію визначення сутності політичної інтеракції, проаналізовано дослідження комунікативної раціональності як основи політичної інтеракції.

У **підрозділі 1.1. «Інтеракція як комунікативна взаємодія: концептуальні положення та підходи»** розглядається розвиток застосування та введення у науковий обіг терміну інтеракція. Категорії інтеракції й політичної інтеракції виступають актуальними для аналізу особливостей



становлення і розвитку політичних відносин у посткомуністичних країнах і несуть значний евристичний потенціал для аналізу політичної реальності в Україні.

Акцентовано увагу, що становлення глобального комунікативного простору, що трансформує політичну реальність, змінює роль мас-медіа, які, окрім традиційних функцій, тепер віртуалізують політичний простір, створюють «гіперреальність» і, як наслідок, уможливають перетворення політики у медіа-процес. Усе назване вище кидає нові виклики демократії як у глобальному контексті, так і процесам демократизації політичної інтеракції у нашій країні.

Доведено, що, формуючись у просторі нашої країни, процеси медіатизації, демократизації та раціоналізації створюють альтернативи політичного розвитку посткомуністичної доби: від «медіа-шоу», з розігруванням смислу або владної цензури, до можливостей комунікативної дії, спрямованої на досягнення компромісу та порозуміння. Політична взаємодія, що відбувається у символічному просторі посткомунізму, через неусталені правила потребує постійного визначення реального на даний час стану справ, яке складається у процесі інтерпретації та реінтерпретації дій інших. У цьому сенсі вимоги щодо раціональності політичних дій на всіх напрямках посткомуністичних перетворень суспільства є вкрай актуальними для сучасної України, до політики якої можна застосувати назву кризової, не в останню чергу, саме через брак раціональних рішень.

Дане дисертаційне дослідження спирається на широку джерельну базу, зокрема, концептуальні положення праць вітчизняних і зарубіжних науковців, які розглядають комунікативні виміри політики. Саме їх теоретичні розробки дали змогу здійснити ґрунтовний аналіз політичної інтеракції як процесу комунікативної взаємодії та таких її складових, як медіатизація, демократизація і раціоналізація. Це праці таких вітчизняних дослідників, як Є. Бистрицький, О. Білий, В. Бортніков, Н. Бусова, О. Гаврилишин, М. Головатий, В. Горбатенко, О. Дем'янчук, В. Денисенко, О. Долженков, О. Зернецька, Л. Кормич, Н. Костенко, Л. Кочубей, М. Михальченко, Л. Нагорна, С. Наумкіна, О. Піркова, І. Попова, Б. Потятиник, А. Романюк, Ф. Рудич, С. Рябов, В. Тертичка, В. Товарниченко, В. Токовенко, М. Томенко, О. Третяк, В. Фісанов, О. Чемшит, Ю. Шайгородський, Ю. Шведа та ін.

Серед російських дослідників, які приділяють увагу становленню комунікативної взаємодії у політичному просторі посткомунізму, варто відзначити праці таких авторів, як Н. Автономова, Г. Вайнштейн, О. Вартанова, П. Гайдено, Ю. Давидов, І. Засурський, Л. Землянова, Б. Капустін, Є. Кравченко, Н. Наумова, О. Соловійов, В. Федотова, М. Ямпольський та ін.

Для аналізу політичної взаємодії як комунікативного процесу та її складових у даному дослідженні використовувались праці зарубіжних авторів: Х. Абельса, Б. Андерсона, З. Баумана, У. Бека, П. Бергера, Ж. Бодріяра, П. Бурдьє, Л. Вайтхеда, М. Вебера, Ю. Габермаса, Ф. Гаска,

Е. Гіденса, І. Гофмана, Г. Колбеча, Дж. Лалла, Г. Ласуела, Н. Лумана, М. Мак-Комбса, М. Олсона, Дж. Пітерса, Д. Растоу, Д. Стоун, К. Ероу та ін.

Визначено, що комунікативна інтеракція означає не просте спілкування у виді обміну думками, знаннями, почуттями, схемами поведження, а взаємне інформаційне збагачення учасників під впливом один одного. Саме тому даний вид спілкування може бути названий «інтеракцією», що розуміється як продуктивна взаємодія, у якій учасники знаходяться в позитивній залежності один від одного. Так, у комунікативній інтеракції буває важко чи неможливо однозначно визначити джерело тієї чи іншої інформації, оскільки сама інформація створюється в процесі взаємодії. У багатьох випадках вдале формулювання одного з учасників фактично є підсумком групового діалогу.

Аргументовано, що одним із визначальних факторів політичної взаємодії виступають політичні комунікації. У сучасному світі політичні комунікації опосередковані, в першу чергу, діяльністю мас-медіа. Можна говорити про те, що у сучасній політиці з'являється нова потужна дійова особа – медіакратія, яка отримує можливість конструювати порядок денний та використовувати політичну комунікацію як інструмент реалізації влади.

*У підрозділі 1.2. «Інтерпретативна парадигма як методологія визначення сутності політичної інтеракції»* проаналізовано основні підходи представників інтерпретативної парадигми до процесу політичної інтеракції. Розробка категорії інтеракції, виділення її особливостей та складових ведеться в рамках різних напрямків сучасної суспільної думки, які представляють інтерпретативний підхід у соціальних та політичних дослідженнях.

Обґрунтовано, що інтерпретативну парадигму можна розуміти як теоретико-методологічний підхід у соціальних і політичних науках, якому відповідає інтерпретативна модель пояснення й розуміння соціального і політичного світу. У посткомуністичних умовах будь-яка інтерпретація характеризується незавершеністю, певною невизначеністю щодо мети суспільного розвитку, залежить від політичного, соціального, економічного контексту взаємозалежних переконань основних акторів політичної взаємодії, їхніх цінностей і практик.

Визначено, що системи інтеракцій формуються довкола проблемних полів чи нагальних питань, які у своєму вирішенні потребують чіткої констеляції інформації та дій. Саме тому вивчення інтеракційних процесів спирається на досягнення теорій політичної комунікації. Така постановка проблеми визначає загальні теоретичні і методологічні підґрунтя дослідження інтеракції в інтерпретативній парадигмі, серед яких теорії соціальної феноменології (А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман), символічного інтеракціонізму (Дж. Г. Мід, Г. Блумер та ін.), драматургічного підходу (І. Гофман), етнометодології (Г. Гарфінкель), самореферентних систем (У. Матурано, Н. Луман) тощо.

Акцентовано увагу на тому, що інтеракція людей опосередковується використанням символів, їхньою інтерпретацією чи наданням значення діям іншого. Проаналізовано феноменологічний підхід, який виходить з того, що соціальна реальність конструюється суб'єктом на основі змістів і значень, заданих суспільством чи середовищем, у якому формувалася свідомість суб'єкта.

Аргументовано, що поведження людей складніше, ніж припускає теорія обміну, і, очевидно, люди реагують не тільки на вчинки інших людей, але і на їхні наміри. Сутність символічного інтеракціонізму полягає в тому, що взаємодія між людьми розглядається як безупинний діалог, у процесі якого вони спостерігають, осмислюють наміри один одного і реагують на них.

Визначено, що у процесі інтеракції для учасників надзвичайно важливо не тільки обмінятися інформацією, але й організувати обмін діями, спланувати спільну діяльність. Таким чином, поняття інтеракція розкриває той бік спілкування, що фіксує не тільки обмін інформацією, але й призводить до організації спільних дій, що дозволяють партнерам реалізувати деяку спільну для них діяльність. Цей підхід, відмовляючись від розуміння політичної ситуації як сукупності статичних обставин, пропонує розглядати їх як послідовність певних подій, які складаються у ході діяльності щодо подання політичними акторами вимог змінити сформовану ситуацію.

Аргументовано, що у сучасній ситуації політична інтеракція розгортається в умовах плюралізму світів, звільнення людей від жорсткого контролю з боку певної спільноти та суспільства в цілому: родини, групи, страти, збільшення технологічної влади над природою й іншими людьми. Процеси раціоналізації, що були ініційовані та запущені економічною та політичною модернізацією, позбавляють політичну інтеракцію традиційних основ. Проте в багатьох країнах, де відбуваються процеси модернізації, актуальним є не стільки поліпшення економічних та соціальних умов чи демократизація політичного простору, а очікування дива, містика й магія виявляються більш живучими, ніж раціональні проекти. Тому сьогодні важливим завданням є підвищення рівня раціоналізації інтеракції у полях політики й економіки.

***У підрозділі 1.3. «Дослідження комунікативної раціональності як основи політичної інтеракції в умовах демократизації суспільства»*** проаналізовано комунікативну раціональність та її роль у процесі демократизації. Сучасний етап характеризується зрушеннями у взаєминах людини й влади, істотними трансформаціями картини світу, висуванням на історичну авансцену інформаційних технологій. Раціональність формування поля політики, тобто та суб'єктивна розумність, яка лежала в основі досягнення міжгрупових компромісів і налагодження консенсусу, задавала норми суспільної інтеграції і встановлювала єдині критерії градації групових цінностей, стала елімінуватися з політичного простору.

Акцентується увага на тому, що раціональне ставлення до світу обов'язково передбачає націленість на ефективність, на успішність дії. Але сама по собі ефективність жодним чином не може розглядатися як достатня специфічна ознака раціональності, так само як і творча

імпровізаційна діяльність, яка призводить до успішних результатів при вирішенні яких-небудь унікальних, неповторюваних проблем та завдань.

Отже, раціональність насамперед пов'язана із заснованою на адекватному розумінні проблемною ситуацією, у якій знаходиться суб'єкт дії, свідомим керуванням власною поведінкою. Раціональність також передбачає альтернативність поведінки, можливість вибору різних способів дії. Згідно з цим підходом, окрім інструментальної дії, в діяльності людей надзвичайно важливими є комунікативні інтеракції – взаємодії, які спрямовані на порозуміння між діючими суб'єктами. Парадигма раціональної соціальної дії М. Вебера в роботах Ю. Габермаса знайшла продовження у вигляді теорії комунікативної дії.

Комунікативна дія припускає наявність уявлення про спільне благо для досягнення розуміння, яке може бути сформоване й обґрунтоване на шляху як раціоналізації власних очікувань, так і за допомогою раціоналізованої інтерпретації суспільства. Усе це уможливорює розгляд концепції комунікативної раціональності Ю. Габермаса як нового виміру соціальної реальності, що може стати основою нової суспільної теорії і, як наслідок, нових політичних практик.

У висновках до першого розділу вказується, що інтеракція визначає й відображає динамічні процеси впливу різних за своїм статусом, розташуванням в політичному просторі акторів один на одного, їхню взаємну обумовленість, взаємовплив, зміну стану. Аналіз інтеракції з точки зору інтерпретативної парадигми відкриває можливості для розуміння відносин, які складаються у нестабільних суспільствах з політичними інститутами, що трансформуються.

У другому розділі **«Медіатизація політики: мас-медіа, аудиторія, влада»** виявлено причини виникнення та засоби подолання медіакратії, розглянуто моделі діяльності мас-медіа у політичному просторі та проаналізовано феномен медіа-скандалів у формуванні громадської думки в умовах медіатизації політики.

У підрозділі 2.1. **«Медіакратія у сучасній політичній інтеракції: причини виникнення та засоби подолання»** розглядаються умови, характеристики комунікації у сучасну добу, які можуть призвести до медіатизації усіх сфер суспільного життя, у тому числі політичної сфери. У цьому сенсі слід відзначити роботи таких авторів, як Д. Белл, М. Мак-Люен, О. Тоффлер, З. Бауман, М. Кастельс, Є. Варганова, Є. Андрунас, М. Землянова, Г. Вебстер та ін. Функціональний підхід до розуміння сутності комунікації базується на розгляді конкретної домінуючої функції. Домінуючим може бути як ідеологічний, так і матеріально-економічний фактор.

Обґрунтовано, що без відмінностей не можуть існувати відносини політичної комунікації у мас-медіа, через обмін інформацією всередині позиції і між позиціями здійснюється інтеракція між акторами, яка знаходить своє вираження у формі комунікацій.

Акцентується увага на тому, що у посткомуністичних суспільствах за відсутності сталих демократичних традицій виникає справді хаотичне переплетення інформаційних потоків.

Утворення безконцептуального потоку політики, викликане різким посиленням корпоративних інтересів правлячих груп і посиленням впливу політично безвідповідальних мас-медіа, перетворює українську політичну еліту на практично неконтрольованого власника публічної інформації і, відповідно, на безальтернативне джерело проектування політичного майбутнього країни. Медіакратія як форма організації влади базується на переважному впливі кіл, які контролюють масові інформаційні обміни, і передбачає широке використання іміджевих стратегій, які руйнують бар'єри між публічною і особистою сферами життя, соціальними і культурними механізмами цілеспрямованого впливу на поведінку людини.

Обґрунтовано, що у країнах, які здійснюють перехід до демократії посилюються тенденції медіаполітичних засобів управління. І це на відміну від розвинених країн консолідованої демократії, де становлення медіакратії якщо не унеможливлюється, то, принаймні, певним чином уповільнюється традиціями демократичного діалогу влади і суспільства, відповідним стилем роботи правлячої еліти.

*У підрозділі 2.2. «Політична діяльність мас-медіа: моделі та інтерпретації» досліджуються політологічні, соціологічні та економічні моделі діяльності мас-медіа.*

Визначено, що мас-медіа не тільки передають інформацію, за їхньої безпосередньої участі створюється цілісна система інтерпретації політичної реальності. У структурі інформаційної взаємодії посткомуністичної доби мас-медіа відводиться роль або посередника, медіатора між політичними акторами, або власне дійової особи, актора політичного простору. Певною мірою це відображало посткомуністичні трансформаційні траєкторії українських мас-медіа: від функцій «спостерігача» та «інформатора громадськості» середини 90-х років минулого століття до суб'єкта маніпуляції громадською думкою на початку нинішнього.

Акцентовано увагу, що для «ринкової» моделі діяльності мас-медіа характерним є бажання отримати комерційну вигоду від продажу інформації, а для моделі, заснованої на «державницькій» ідеології, головне завдання полягає у лобіюванні інтересів держави в інформаційному просторі.

Визначено, що роль мас-медіа в організації публічної сфери й у творенні політичної реальності свідчить про те, що медіа є не лише ретрансляторами влади, а й творцями та носіями її, позаяк виконують політичні функції у суспільстві, зокрема через ідеологічний дискурс новин, які транслуються, передусім, телебаченням. У посткомуністичну добу була сформована модель діяльності мас-медіа, що відповідала скоріше досвіду радянських часів, ніж демократичним нормам та стандартам свободи слова.

Обґрунтовано, що політична функція мас-медіа полягає в адекватній вимогам аудиторії (інформаційним, політичним, інтелектуальним та естетичним) інтерпретації правди. Журналіст надає зміст діям політиків, але часто цей зміст вступає в протиріччя з інтерпретаціями інших мас-медіа або самих політиків, що природно для демократії. В процесі інтерпретації політична дія

після включення в систему існуючих фактів та оцінок набуває певного змісту. Зміст виступає в якості значення, що можна спостерігати, зміст нестійкий, але при цьому, навіть змінюючи своє значення на протилежне, залишається змістом. У ситуації може бути безліч змістів, і, в крайньому випадку, ніхто не може знати, який з них «істинний».

**У підрозділі 2.3. «Феномен медіа-скандалів у формуванні громадської думки в сучасному політичному просторі»** розглядається проблема відносин мас-медіа зі суспільством у контексті феномену громадської думки, яка формується і трансформується під впливом глобалізаційних процесів в інформаційній сфері, у той час як акселератором у її формуванні у світі телемедіумів виступає феномен медіа-скандалу.

Визначено, що медіа-скандал у публічній сфері виникає внаслідок порушення відповідності у стосунках між громадською думкою та діями політичних акторів. Інакше кажучи, медіа-скандали виникають внаслідок порушення представниками публічної політики соціальних норм та правил, що стає відомим суспільству завдяки діяльності мас-медіа. Слід зазначити, що скандали, створюючи публічний конфлікт, мають не лише негативні наслідки. Сучасні мас-медіа мають можливість викласти скандальні факти у вигляді захоплюючої історії та спричинити загальний інтерес і жваве обговорення. Вплив медіа-скандалів на формування громадської думки можна розглядати у контексті теорії «встановлення порядку денного», або «встановлення пріоритетів» (agenda setting). Політична проблема може стати публічною, тільки будучи перетворена у відповідності до формату мас-медіа.

Аргументовано, що порядок денний складається у процесі рутинного функціонування мас-медіа під впливом їх власних організаційних норм та оперативних правил, а також взаємодії з агентами просування певних соціальних проблем, які прагнуть побудувати свою діяльність у відповідності до формату мас-медіа.

Акцентується увага на тому, що один з новітніх атрибутів електронної взаємодії – інтерактивність не є загальнодоступною, бо комп'ютерна революція починається на високому рівні освіти та багатства, але залишається неспроможною охопити неосвічені маси та бідні країни, а тому нову мультимедіасистему формує бізнес, а не уряд. Сучасні комунікаційні системи, інтегровані, інтегруючі та інтерактивні, дозволяють охопити всі види повідомлень, лише присутність в цій інтегрованій системі дозволяє соціалізувати повідомлення. У посткомуністичних країнах, у тому числі в Україні, питання встановлення правил політичної гри, регуляції відносин в полі політики, суспільних умов існування політичної реальності, відповідності і відповідальності журналістів щодо політичних правил та відносин може виявитись більш складним, ніж юридична та моральна оцінки діяльності українських мас-медіа.

У висновках до другого розділу вказується, що у сучасному світі мас-медіа стали основою політичної інтеракції, перетворившись у систему нав'язування моделей, що пов'язано із

домінуванням критеріїв рейтингу та формату у діяльності мас-медіа. Комунікативна складова політичної інтеракції залежить від переваги консенсусу над тиском влади (сили) у виробленні політики та зростання чи спаду політичної участі громадян.

**Третій розділ дисертаційного дослідження «Демократизація політичної інтеракції в Україні»** присвячено аналізу демократії як горизонту політичної комунікації в Україні, розгляду комунікативних чинників формування демократичної політики, визначено електронний уряд як механізм демократизації взаємодії.

*У підрозділі 3.1. «Демократія як горизонт політичної комунікації в Україні»* зазначається, що демократія як тип політичного режиму вже більше вісімнадцяти років залишається метою для України. Саме тому у цьому підрозділі здійснюється аналіз теорії та практики демократизації політичного життя у комунікативному просторі нашої країни.

На відміну від авторитаризму й тоталітаризму, демократія стала символом сучасної політики та урядування. Інформаційний та глобальний світ називають «демократичним», а диктаторські режими стають анахронізмом в епоху інтерактивних мас-медіа, прямих ефірів та мереж, що поєднують відео-, аудіо- та текстову інформацію.

Аргументовано, що стиль і принципи демократичної політики базуються на комунікативній владі, яка протиставляється примусу держави і моделі економічного егоїзму. Акцентовано увагу на тому, що державна влада примусу і економічна влада грошей поступаються політичним впливом комунікативній владі, яка формується політичною волею та громадською думкою як суспільства в цілому, так і різноманітних суспільних груп, спільнот та асоціацій. Пріоритет у формуванні демократичної політики належить комунікативній владі, яка походить від громадян та утворює систему прийняття рішень та політичної поведінки.

Визначено, що для країн, що демократизуються, простір вибору під час електоральної кампанії значно розширюється, громадянин голосує не тільки за персону чи команду, але й має можливість обирати правила в політиці, економіці, суспільному житті та у діяльності мас-медіа.

В умовах демократії посилюються суспільні очікування від інформаційної «відкритості» політичного простору, з'являється впевненість, що більшість проблем можна викласти у дискурсивній формі та вирішити у ході діалогу. Ще більше сподівань на раціональну комунікацію та діалог покладають суспільства, що здійснюють демократичний транзит.

*У підрозділі 3.2. «Комунікативні чинники формування демократичної політики»* визначено умови та чинники формування демократичної політики з використанням елементів дискурсивної теорії.

Аргументовано, що дискурсивна теорія відводить центральне місце процесові формування політичної громадської думки й політичної волі, вона розуміє принципи становлення демократичної держави як сукупність послідовних відповідей на питання щодо інституціоналізації

комунікативних чинників демократичного формування політичної інтеракції. Згідно з дискурсивною теорією, успіх дорадчої, заснованої на міркуваннях політики залежить не від колективних дій громадянства, а від процесу інституціоналізації процедур та умов комунікації.

Основною характеристикою успішності або неуспішності демократичного переходу, критерієм перевірки виступає те, чи переконує він громадян.

Акцентується увага на тому, що зростаюча роль політичних партій у нашій країні пов'язана з парламентсько-президентською формою правління та обранням у ради всіх рівнів (за виключенням селищних) депутатів за партійними виборчими списками, що призводить до розподілу посад у виконавчій владі за партійною ознакою. З огляду на фактичну відсутність ідеологічних пріоритетів у діяльності більшості політичних партій (як парламентських, так і непарламентських), можна говорити про те, що консолідація навколо лідерів («локомотивів» рейтингу) певних груп політиків та бізнесменів пояснюється бажанням отримати й утримати державну владу. Поняття «партії влади» знову, як і в умовах президентсько-парламентської республіки, набуває змісту, відмінного від демократичних країн, та характеризується актуальністю в умовах строкових та дострокових парламентських і президентських виборчих кампаній. Після виборів переможець претендує на роль «рупора громадської думки», партія влади отримує право говорити від імені більшості до наступних кампаній.

Обґрунтовано, що сьогодні більшість представників «партії влади» намагаються зберегти владу завдяки активній участі у розбудові партійних структур, в тому числі на рівні регіональних організацій. Це пов'язано з пропорційною виборчою системою, згідно з якою обов'язковою умовою збереження реальної влади в регіоні є партійна перемога на виборах до обласних та міських рад.

Доведено, що головною характеристикою «партії влади» виступає збереження влади і власності, тому конфігурації «партії влади» можуть бути найрізноманітнішими і несподіваними, так само як ідеологічна складова. Характеризуючи боротьбу за громадську думку в ході минулих кампаній, можна виділити декілька пунктів, що сприяли позитивному результату для «партії влади»: 1) персоналізація передвиборчої кампанії; 2) широке використання компромату задля створення медіа-скандалів; 3) нав'язування виборчої моделі «так – ні», «за – проти». Ці пункти, природні для виборчої боротьби, на жаль, після виборів перетворювались на проблеми державного управління, що не є оптимальним для прийняття суспільно важливих рішень. Умови управлінської діяльності зовсім інші: управління потребує командних дій та кооперацій зусиль, визначення чіткої програми дій (операціоналізація ідеологічних конструктів), пошук оптимального не з-поміж двох рішень, а створення простору альтернатив. Теми, які привертають увагу під час електоральних кампаній, відрізняються від проблем, які реально потребують вирішення.



Обґрунтовано, що політична кампанія перетворюється на рекламну й агітаційну, що інформаційно та технологічно супроводжує й аудіовізуально підтримує у мас-медіа пропагандистську кампанію. У комунікації з журналістами та виборцями, які підтримують кандидата, створюється позитивний імідж кандидата, що не виглядає важким завданням, з огляду на відсутність фактору змагальності у прямому діалозі з іншими кандидатами. Від політика вимагають зіграти певну роль на сцені, що вже підготовлена командою. Кандидат перетворюється на актора, якого демонструють публіці як частину великого спектаклю. Імідж, який створюється для публіки, це так зване «уявне обличчя», що має нести позитивні емоції, залишає місце лише для монологу (у кращому випадку – підготовлені відповіді на запитання позитивно налаштованих журналістів або громадян), який і перетворює виборчі перегони зі змагань на театр.

**У підрозділі 3.3. «Електронний уряд як механізм демократизації політичної інтеракції в Україні»** розглянуто електронний уряд у контексті сучасних дискусій про сутність, функції, перспективи урядування і публічної політики в умовах глобалізації та інформатизації, визначено умови і виміри процесу здійснення політики й окреслено становлення електронного уряду з цієї точки зору.

Обґрунтовано, що електронне урядування можна розглядати як акселератор інституційних демократичних трансформацій у царині архаїчного державного управління, яка поєднує ознаки радянської номенклатури та пострадянської олігархії. У контексті інформатизації та глобалізації з'являються нові агенти політичних реформ, відсутність яких у посткомуністичному просторі пояснюється неадекватним завданням для бюрократії – реформувати себе так, щоб позбутись більшості легальних чи нелегальних преференцій. Тому аргументовано, що для реформи урядування необхідна поява нових, неполітичних (як у сенсі «policy», так і «politics»)) гравців, яких можна залучити, виходячи з можливостей, що надає електронний уряд; у цьому буде полягати і демократизація (у сенсі не тільки виборчої, а і ліберальної демократії) політики в Україні.

Акцентовується увага на тому, що демократизація урядування як основа нових принципів державного управління спирається не лише на легітимність органів влади, але і ставить вимогу про постійний зворотний зв'язок між спільнотами, суспільством та владою (обраними та тими, хто обирає). Умова проведення регулярних і вільних виборів є необхідною, але недостатньою саме з точки зору ефективної управлінської діяльності у демократичному суспільстві. У цьому контексті електронний уряд сприяє залученості громадян до політики.

Відповідно, і завдання електронного уряду полягає у забезпеченні ефективної політичної участі громадян, покращенні співпраці з зацікавленими групами та приватним сектором, використовуючи комунікаційні технології.

Акцентовується увага на позитивах, що несе електронний уряд, до яких слід віднести: зменшення урядових затрат через адміністративне спрощення та використання інформаційних

технологій; наближення державних послуг до громадян; зменшення рівня корупції; залучення громадськості до публічних дебатів з питань державної політики; прискорення прийняття управлінських рішень; спрощення отримання послуг через принцип «відсутності хибних дверей». З іншого боку, електронний уряд не може замінити традиційну структуру урядування, принаймні у найближчий час.

Визначено недоліки та дискусійні питання стосовно електронного уряду: електронна документація повинна мати відповідний статус (печатки, підписи), для чого необхідно вносити зміни у законодавство; потрібні програми соціальної адаптації для тих категорій громадян, які не мають навичок роботи з електронною інформацією; у розповсюдженні он-лайн інформації важче здійснювати контроль та притягати до відповідальності у разі порушення законодавства; необхідно забезпечити високий технологічний рівень на всій території країни, щоб гарантувати рівність послуг для всіх громадян; потрібне єдине та стабільне джерело фінансування (державний бюджет) тоді, коли результат ще не гарантовано; слід враховувати небезпеки, пов'язані з технологічною вразливістю інформації (віруси, хакерські атаки); електронна інформація унеможливує отримання консультацій «обличчям до обличчя», до яких громадяни України звикли ще за радянських часів, що іноді може позначатись на якості послуг.

Акцентується увага, що у публічній політиці виділяють два виміри – вертикальний і горизонтальний. Вертикальний вимір підкреслює інструментальні дії, раціональний вибір і силу законних повноважень, а горизонтальний демонструє, що здійснення політики включає в себе структуру поглядів, підходів і засобів учасників з різних організацій та ієрархічну передачу повноважних рішень у межах будь-якої організації. Традиційно державна політика розуміється, особливо у посткомуністичних країнах, як ієрархія, владна вертикаль, що постійно потребує посилення та укріплення. Деякі автори вважають, що у здійсненні ринкових перетворень у країнах, які переходять до демократії, активність та ефективність забезпечуються саме напівавторитарною владою. Але в інших сферах посткомуністичного транзиту незаперечною є важливість горизонтального виміру політики, що сприяє становленню зворотного зв'язку між владою та суспільством, появі спільних демократичних цінностей.

Обґрунтовано, що горизонтальний та вертикальний виміри політики не є альтернативними, кожен з них враховує інший: спільне розуміння, досягнуте на горизонтальній площині, має запроваджуватися за допомогою інструментів вертикального виміру.

У висновках до третього розділу зазначається, що комунікативні чинники позитивно впливають на розвиток і зміцнення демократії, розширюють можливості взаємодії громадян і органів урядування, формують комунікативну владу та політику на горизонтальному рівні як складний набір інтеракцій.

У четвертому розділі «Раціоналізація політичної взаємодії як комунікативний процес» простежується генеза проблеми раціоналізації, проаналізовано процес раціоналізації політичної взаємодії в умовах модернізації та його критику з точки зору постмодерну, досліджено комунікативну раціональність як основу суспільної інтеграції.

У підрозділі 4.1. «Проблема раціоналізації: теоретичні основи та історичні витоки» визначається, що дискусії стосовно ролі раціональності у функціонуванні політичних інститутів демократичних країн особливо активізуються в трансформаційні періоди суспільного розвитку, коли проблематизується здатність людини адекватно досягнути суспільство (раціональність знання) та належним чином упорядкувати та перебудувати цей світ (раціональність дії).

Визначено, що характеристикою раціональності можна вважати одночасне співіснування різних типів раціональності, що має наступні наслідки: визнання можливості різних вихідних конкуруючих «картин світу»; відмову від абсолютного суб'єкта на користь безлічі локальних суб'єктів; можливість існування відмінних від наукової типів раціональності. Концепція модерну виходила з домінування цілераціональності у сфері урядування, впорядкувальним механізмом суспільства виступала держава, в центрі якої знаходилась «економічна» людина. Тепер суспільство повинно вирішувати проблеми, породжені самою модернізацією. Це є завданням комунікативного розуму, завдяки якому комунікативна раціоналізація суспільства відкриває можливість створювати й обґрунтовувати нові легітимні правила соціального регулювання.

Акцентовано увагу на тому, що історично можна виділити три типи наукової раціональності: класична, модерністська та постмодерністська раціональність. Останній етап характеризується як спеціалізація, професіоналізація сфери розумного та як фрагментаризація, більш вузька локалізація розуму. Професіоналізація, спеціалізація раціональності призводить до звуження простору політичного життя, який піддається раціоналізації, оскільки до розуму ставляться більш жорсткі вимоги, передбачає спеціальні знання. Відповідно зростає «тиск» ірраціонального. Фрагментаризація раціонального, відмова від претензій на всезагальність веде до того, що пошук всезагального й необхідного перекладається на ірраціональні компоненти політичної взаємодії.

Аналізу зрушень у раціональності, пов'язаних з етапом локалізації даного поняття в окремих сферах суспільного життя, присвячено роботи М. Вебера. У концепції М. Вебера досліджується процес раціоналізації суспільних відносин, ним було започатковано принцип «орієнтації на іншого», завдяки чому враховується соціальне, без якого цілераціональна дія залишається класичною моделлю робінзонади. Автори робінзонад не передбачали в діях індивіда «орієнтації на іншого», в їх основі лежить індивідуальний інтерес.

Отже, наявність суб'єктивного смислу та орієнтація на інших – дві необхідні ознаки соціальних дій, типологія яких, за М. Вебером, виглядає наступним чином: цілераціональна, ціннісно-раціональна, афективна й традиційна. Безпосередньо найбільш зрозумілою за своєю

смісловою структурою є дія, орієнтована раціонально відповідно до засобів, які вважають (суб'єктивно) адекватними для досягнення однозначних і чітко усвідомлюваних цілей і яка використовує для досягнення цих цілей засоби, що визначаються самим діючим індивідом адекватними.

Визначено, що розвиток структур раціональності в урядуванні та економіці, у праві та професійній діяльності, створюючи напруження у процесі демократизації суспільства, водночас сприяє і вирішенню соціальних, економічних й політичних проблем через раціональну аргументацію у ході вільних публічних дискусій.

Обґрунтовано, що незважаючи на критику раціоналізації як із боку постмодерністів, так і традиціоналістів, раціональність відіграє одну з головних ролей в організації політичної діяльності. Процес раціоналізації знаходиться в основі сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, організації управлінської діяльності в економічній і політичній сферах, раціональність лежить і в основі оцінки ефективності діяльності владних інституцій.

***Підрозділ 4.2. «Раціоналізація політичної інтеракції в умовах модернізації суспільства та її постмодерна критика»*** присвячено розгляду світоглядних змін, які характеризують рух від раціоналізації, що становила основу модернізаційних процесів, до фрагментації та спеціалізації раціоналізації у постмодерну добу.

Раціональні рішення ухвалюються в рамках певної системи раціональності, яка, у свою чергу, пов'язана з панівною світоглядною системою. Сьогодні на зміну модерністській раціональності йде постмодерністська раціональність. Відповідно, змін зазнають й рефлексії щодо раціоналізації суспільних відносин – від опозиції «раціональне – ірраціональне» до плюралізації раціональності. Це означає, що ірраціональному протиставляється вже не всеохоплююча універсальна раціональність, а специфічні форми раціональності, що існують як смислові, регулярні взаємозв'язки в різних соціальних просторах: від державних інституцій до повсякденного життя.

З руйнуванням комунізму та розвитком вільного ринку у посткомуністичних країнах відбувається черговий етап розвитку модернізаційних теорій, які тепер пов'язуються з процесами демократизації та технологічними інноваціями.

Акцентовано увагу на тому, що владні інститути повинні більше уваги приділяти раціональній аргументації своїх дій, детальному роз'ясненню цілей і методів політики, що впроваджується, яка б ставала більш прозорою у взаємодії із суспільством.

Обґрунтовано, що демократизація політичного простору передбачає залучення найрізноманітніших суспільних груп у процес прийняття рішень, що актуалізує проблему раціоналізації політичних відносин. Процедури узгодження необхідних рішень з багатьма акторами можуть завадити раціональному політичному вибору, а процес медіатизації політики (з її масовизацією та відповідним медіа-форматом) – призвести до імітації демократизації політичних

відносин. Це стосується як формування альтернатив, так і вибору способу дій громадянами й представниками влади.

Політичні та економічні трансформації останніх двадцяти років довели як актуальність та необхідність раціональності у відході від системи державного планування та контролю й впровадження ринкових відносин, так і небезпеку спрощеного розуміння процесу раціоналізації у політичному та економічному просторах.

В умовах модернізації перевага надавалась індивідуальній раціональності перед суспільною, але у сучасному суспільстві доведено недосяжність колективної раціональності за рахунок індивідуальної – раціональність колективної дії не є сумою індивідуальних раціональностей.

Обґрунтовано, що індивіди існують і роблять вибір у рамках соціально структурованого середовища і що характер цих структур (і те, як вони усвідомлюються) має вплив як на рішення, які приймаються індивідами, так і на наслідки даних рішень.

Акцентовано увагу на тому, що процедурна раціональність є ефективною при виробленні рішень у ситуаціях, в яких засоби досягнення необхідних цілей можуть бути знайдені серед існуючих прийомів і методів дій, або, хоча і не існує прямо придатних прийомів і методів, є такі, котрі можна очевидним способом пристосувати як засоби досягнення. До таких відноситься переважна більшість ситуацій прийняття рішень, з якими зіштовхуються люди. Процедурно раціональний підхід, як правило, втрачає ефективність у власне творчих проблемах – тих, рішення яких вимагає нетривіальної пошукової діяльності, винахідницьких осяянь та ін.

Таким чином, теорія раціонального вибору спрямована на тлумачення соціальних феноменів і виходить з того, що дані феномени є наслідками цілеспрямованих дій взаємодіючих індивідів. Це стосується і економічних та політичних інституцій, які постають як результат діяльності груп індивідуально раціональних акторів. Такий підхід дозволяє більш критично підійти до розуміння засад економічного та політичного ринку, який інтерпретується не як результат природного, вільного від втручання структурування, а як наслідок планування й створення відповідних юридичних умов та політичних інститутів.

В цілому постмодерний підхід характеризується ставленням під сумнів намагання обґрунтувати право на владу будь-якими абсолютними підвалинами: чи то релігійними, чи то раціональними.

Аргументовано, що постмодерністська теорія, констатуючи розчинення людської особистості фрагментуючим характером сьогоденного соціального досвіду, проголошує «смерть суб'єкта». Критичне ставлення до проекту раціональності, що складав основу процесу модернізації, демонструють і представники наукових парадигм, незалежно від того, яку назву вони пропонують для сучасного суспільства: «пізній модерн» (Ю. Габермас), «постмодерн» (Ж. Ліотар) або «гіперреальність» (Ж. Бодріяр). Останній термін презентує світ, в якому імітація реальності

набуває більшої легітимності, аніж оригінали. «Гіперреальність» усуває штучний кордон між реальністю та ілюзією, а без такого кордону немає потреби, щоб реальність діставала обґрунтування в раціоналістському дискурсі.

На різних етапах розвитку – у традиційному, сучасному й у постсучасному суспільствах – панують різні типи раціональності. Якщо розглядати кожний із зазначених типів суспільства окремо, вони в собі цілком раціональні, тобто забезпечують поставлені загальні цілі – відтворення традицій, породження інновацій і забезпечення політичної взаємодії. Але при взаємодії один з одним, а також у перехідні періоди спостерігається конфлікт раціональностей.

Проблема політичної раціоналізації для країн, що демократизуються, може розумітись як проблема узгодження інтересів, а у політиці – знаходження спільного інтересу й шляхів його досягнення. Реальне різноманіття інтересів, їхня диверсифікація в сучасному суспільстві призводить до конкуренції приватних інтересів як осіб, так і окремих груп. Раціональність сучасного суспільства є переважно цільовою, при розмаїтті інтересів і цінностей існує і плюралізм цілей.

Таким чином, уміння погодити їх, представити як спільні (на рівні національної держави), а також уміння не довести конфронтацію приватних інтересів і цілей до ворожнечі характеризує раціональність сучасного суспільства.

**У підрозділі 4.3. «Комунікативна раціональність як основа суспільної інтеграції»** проаналізовано шляхи виходу з кризи інтеграційних процесів, якими характеризується українське суспільство.

Визначається, що, посилюючи, а часом і спричиняючи кризові явища у політичному, економічному та інших просторах соціальної взаємодії, криза суспільної інтеграції ускладнює перехід до ліберальної демократії та ринкової економіки. Проблема інтеграції постала на порядку денному ще за доби пізнього комунізму: ціннісна дезорієнтація більшості радянських громадян продовжилась у нових «старих» спільнотах. Дезінтеграційні процеси у СРСР, що призвели до появи нових незалежних держав, знайшли своє продовження у багатьох з них.

Акцентується увага на тому, що та сукупність ідей та ідеалів, яка протягом останніх сторіч багато в чому визначала розвиток суспільства, починає переосмислюватись. Водночас подолати найскладніші проблеми сучасного людства можна тільки раціональними методами, зокрема, роль раціональної основи зростає у зв'язку з медіатизацією політики, глобалізаційними процесами, появою феномена інформаційного суспільства.

Обґрунтовано, що суспільна інтеграція не є метою розвитку країни, скоріше вона виступає як перевірений засіб модернізації й демократизації суспільства, становлення конкурентної ринкової економіки. Тим більше це стосується політичної інтеграції, коаліції «всіх політиків з усіма»: важлива для виборчої демократії конкуренція ідей та ідеологій, лідерів та партій, так само є

актуальною вимогою і для демократії ліберальної. Проте, інтегроване суспільство здатне до більш ефективного вирішення власних проблем.

Визначено парадокс інтеграції суспільства у процесі демократизації, який полягає у тому, що, змагаючись за владу шляхом ініціювання суспільного протистояння, політики не можуть інтегрувати суспільство навколо власних ідей, а дезінтегроване суспільство не здатне обрати ефективних, з точки зору урядування, політиків.

Аргументовано, що інтеграція сучасного суспільства може розглядатися як процес комунікативної взаємодії між владою та суспільством, що через серію селекцій, пов'язаних з процедурою демократичних виборів, дозволяє підвищувати ефективність прийняття та впровадження управлінських рішень на державному рівні. Представництво громадянських інтересів, а отже, і механізм суспільної інтеграції в сучасних умовах зазнає змін під впливом трансформацій комунікації у сфері публічної влади через посилення позицій електронних ЗМІ, тобто медіатизація політики і, як наслідок, конструювання політичних подій у мас-медіа за законами розважальних програм.

Визначено, що криза інтеграції – це різка зміна комунікаційного простору, що продукує нові лінії розриву та створює передумови для іншої єдності. В інтеграційних процесах на перший план виходить не система категорій, не раціональні процедури мислення, а життєво-практична установка індивіда. Цьому сприяє й наявність у суспільстві тіньових сфер економічного та політичного життя, які виключені з публічних дискусій.

Акцентується увага, що замовчування політиками деяких суспільно важливих подій та фактів, що присутні в повсякденному житті й соціальних практиках більшості громадян, заважає суспільній інтеграції та раціоналізації. Проблема «табуйованих тем» ускладнюється персоніфікацією політичної боротьби, маніпулятивним впливом політичних акторів, що посилюється під час виборчих кампаній.

Аргументовано, що виснажені суспільною раціоналізацією традиційні джерела солідарності мають бути замінені рефлексивним виробленням соціальних зв'язків і нормативних угод. Це є завданням комунікативного розуму, який здійснюється в суб'єкт-суб'єктних відносинах. Розуміння того, що кожен з представників мас-медіа та політичних гравців має свого власника, включає і висновок, що кожне політичне рішення має свого власника. Саме цей власник раціонально діє у своїх власних інтересах, що не призводить до раціоналізації суспільства. Раціональна поведінка індивіда у такому випадку полягає у тому, щоб самому увійти до групи, яка не платить, і щоб інші увійшли до групи, яка сплачує витрати. Однак така гра не враховує довготривалу перспективу, за якої найбільшу вигоду приносять саме дії згідно всеохопних інтересів. У посткомуністичній реальності складається інша ситуація: відтворення соціальних

практик, що стали нормою у радянському суспільстві, заважають становленню стратегічної взаємодії для реалізації всеохопних інтересів.

Доведено, що урядування потребує раціоналізації. Уявлення про роль та місце знання і раціональності у виробленні політики стає основою для прийняття реальності цих рішень. Одним з актуальних завдань сучасного розвитку нашої країни стає забезпечення публічності у реалізації державної політики задля підвищення її ефективності.

Таким чином, комунікативна раціональність відкриває можливості зі створення й обґрунтування нових легітимних правил політичного регулювання і тому може виступати основою для суспільної інтеграції.

У висновках до четвертого розділу вказується, що політична раціоналізація виступає акселератором руху від авторитаризму до демократії, до панування інструментальних цінностей та ринкової організації економічного і, певною мірою, політичного простору. Конфлікт між індивідуальною та суспільною раціональністю, який виникає у ході демократизації політичної інтеракції, вирішується шляхом суспільної інтеграції, основою для якої виступає комунікативна раціональність.

У **висновках** викладаються основні результати і підсумки дисертаційної роботи, які були отримані у ході дослідження.

Всебічне вивчення процесу ускладнення та урізноманітнення комунікацій у сучасному світі, яке пов'язано із диверсифікацією джерел інформування, збільшенням акторів політичної інтеракції та удосконаленням технічного спорядження влади і громадян, дозволило поглибити розуміння політичної інтеракції як комунікативного процесу та виділити основні її складові – медіатизацію, демократизацію та раціоналізацію.

Простір мас-медіа, як складова інформаційної сфери суспільного життя, зазнає динамічних змін, унеможливаючи повернення до авторитарної моделі відносин з боку держави. Небезпека для демократизації політичного простору полягає у сучасному світі у збільшенні інформаційних потоків, зростанні інформаційного тиску на громадян. Це призводить до зменшення комунікативних обмінів між владою та громадянами, інформаційний вплив яких поступається групам, що здатні контролювати масові інформаційні процеси – медіакратії. У цих умовах з'являється реальна загроза згортання діалогових обмінів між владою і суспільством, закріплення за неелітними прошарками ролі пасивного реципієнта інформації, що виходить від елітних верств.

У процесі політичної інтеракції у політичному просторі посткомунізму розвиток антидемократичних за своєю сутністю процесів, пов'язаних зі становленням та функціонуванням медіакратії, прискорюється через фактичну відсутність інституцій як громадянського суспільства, так і державних, які були б здатні ці процеси стримувати. У дослідженні виділено характерні ознаки політичної інтеракції в Україні, які підвищують загрози становлення медіакратії:



– централізація влади, спрямованість інформаційних потоків «зверху – вниз», фактично відсутність механізму зворотного зв'язку у вертикальній комунікації та нерозвиненість горизонтальної політичної комунікації;

– зменшення ролі ідеологій у партійному та, ширше, суспільному житті: українські політичні партії (за деяким виключенням) фактично відмовились від чіткого позиціонування в ідеологічному просторі, що не заважає їм отримувати електоральну підтримку в ході виборчих кампаній;

– низький рівень інформатизації як країни в цілому, так і органів державної влади, в яких переважає паперовий документообіг, що заважає комунікації не лише між громадянами і владними інституціями, а і між органами влади;

– можна стверджувати, що українські політики, починаючи з 2004 року, знаходяться у стані перманентної виборчої кампанії, яка за своїми правилами та логікою відрізняється від раціональної організації державного управління, яке потребує консолідації та мобілізації ресурсів для досягнення цілей загальнонаціонального розвитку;

– інформаційний простір, що склався в Україні, поділено між групами впливу (фінансово-промисловими групами) та органами державної влади і місцевого самоврядування, які виступають в ролі засновників чи співзасновників мас-медіа. Проте в інформаційному полі відсутня позиція, яка б репрезентувала інтереси суспільства. На думку автора, таку нішу мало б зайняти суспільне телебачення.

Розвиток інформаційної сфери призводить до медіатизації політичної взаємодії, що, на думку автора, є одним із небагатьох процесів, спільних та однаково небезпечних для України, як і для країн консолідованої демократії.

Сучасні інформаційні технології позитивно впливають на розвиток і зміцнення демократії. Зокрема, вони:

– створюють нові форми комунікації у сфері публічної влади;

– послаблюють інформаційну залежність суспільства від традиційних медіа (які редагують інформацію відповідно до своєї мети), а отже, ведуть до розширення діапазону доступних для громадян думок;

– приводять до зростання транспарентності політичних інститутів і політики в цілому;

– створюють нові механізми політичної мобілізації мас, що сприяє організації і координації дій політичних однодумців, підвищує шанси невеликих партій і представників політичних меншин, які отримують можливість звернення до широких масових аудиторій;

– надають широким верствам населення технологічну можливість брати участь в обговоренні суспільно-політичних проблем;

– інформаційні технології розширюють можливості взаємодії громадян і урядових органів, що сприяє демократизації політичного процесу.

Однак не можна ігнорувати і негативні політичні наслідки розширення інформаційної сфери, серед яких слід назвати:

- зміну системи представництва громадянських інтересів відповідно до медійного формату;
- перетворення політики у медіа-процес;
- віртуалізацію політичного простору та створення «реальної віртуальності»;
- створення політичної та медійної «гіперреальності».

Дослідження політичної інтеракції як комунікативного процесу дозволяє простежити, що поле проблем, які привертають увагу виборців під час виборчої кампанії у нашій країні, відрізняється від поля проблем, що вимагають рішення. Це пов'язано з тим, що горизонт політичної комунікації в нашій країні, особливо у виборчий період, охоплює простір надзвичайно проблематичних, базових питань, що стосуються не тільки питання «якій бути нашій спільноті?», а і «чи взагалі існує наша спільнота?». У такому контексті демократія розглядається як шлях вирішення саме останнього питання. Дійсно, демократія довела свою успішність для забезпечення економічного розвитку багатьох країн через створення конкурентного середовища, але визначення характеру суспільства виступає у політичній інтеракції комунікативною передумовою демократизації, аніж результатом демократичних перетворень.

Розглядаючи електронне урядування саме у контексті удосконалення та розширення в Україні звичайних для демократичних країн функцій урядування, можна стверджувати, що новизна підходів до сфери державного управління за допомогою інформаційних технологій проявляється не у зменшенні ролі держави, а у її реформуванні.

Електронний уряд дозволяє, з одного боку, підвищити ефективність вертикальних зв'язків (урядової політики), а з іншого – сприяє залученості спільнот, асоціацій та агенцій до процесу формування порядку денного, вироблення та прийняття рішень (публічна політика).

Політична раціоналізація виступає однією з характеристик політичного розвитку, вона може інтерпретуватись як функціональна диференціація політичних інститутів, як оцінка їхньої діяльності за критеріями ефективності та результативності. В нашій країні концепція політичної раціональності може бути використана для пояснення джерел, характеру та напрямків політичної трансформації на шляху від авторитаризму до демократії.

Проблематика раціональності знаходить своє безпосереднє політологічне вираження у веберівській концепції бюрократії, яка в індустріальному суспільстві виступає в ролі організаційного центру національної держави. Відповідно у ході розвитку політичного й бюрократичного панування зростає напруження між бюрократизацією, демократизацією й раціоналізацією.

Саме тому раціоналізація політичного життя виступає в ролі важливого елементу процесу легітимізації політичної влади. Актори політичної взаємодії зобов'язані представляти свої дії як

соціально виправдані, що знаходять суть не власних політичних амбіціях й устремліннях, а в інтересах групи, партійної програми і відповідної їй практичної політики. Отже, одним з актуальних завдань сучасного розвитку нашої країни стає забезпечення публічності у реалізації державної політики задля підвищення її ефективності.

Проблема раціонального вибору вирішується в залежності від наявності чи відсутності інформації, якою актори керуються у діях. У політичній сфері нереалістично виглядають припущення щодо наявності вичерпної інформації, її адекватного розуміння та використання виборцями. Частіше громадяни бувають недостатньо інформовані стосовно політичних лідерів та програм. Саме тому багато теоретиків політики, що використовують концепцію раціонального вибору, відмовилися від допущення вичерпної інформованості, зберігши припущення, що актори максимально використовують неповну інформацію, якою володіють.

Особливого значення такий підхід набуває в умовах становлення постсучасності, у якій світ більше не моделюється як об'єкт адміністрування і на нього не проектується раціоналізаторське мислення, проектування й необхідні для нього ресурси піддаються приватизації, дерегуляції і фрагментації. Відповідних трансформацій зазнала й раціональність, фрагментована й локалізована.

Аналіз медіатизації, демократизації та раціоналізації політичної інтеракції, здійснений у даній роботі, передбачає подальші теоретичні дослідження з метою оптимізації складних та неоднозначних змін і перетворень на шляху від посткомунізму до консолідованої демократії.

Комплексне дослідження політичної взаємодії як комунікативного процесу посилить адекватне розуміння сутності медіатизації, демократизації та раціоналізації посткомуністичного політичного простору. Це буде сприяти усвідомленню головних тенденцій, які формують й трансформують політичну взаємодію у нашій країні, а отже – допоможе політикам і громадянам в раціональній організації демократичного політичного життя.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ НА ТЕМУ ДИСЕРТАЦІЇ**

### *Монографія:*

1. Яковлев Д.В. Політична взаємодія як комунікативний процес : медіатизація, демократизація, раціоналізація / Д.В. Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.

### *Статті у наукових фахових виданнях:*

2. Яковлев Д. В. Електоральний процес : роль дебатів / Д. В. Яковлев // Держава і право : юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – Вип. 26. – С. 555–559.

3. Яковлев Д. В. Мас-медіа та держава : кордони свободи слова / Д. В. Яковлев // Актуальні проблеми політики : Зб.наук. пр. – Одеса: Юридична література, 2004. – Вип. 19. – С. 132-135

4. Яковлев Д. В. Мас-медіа в структурі політичного діалогу / Д. В. Яковлев // Перспективи: науковий журнал. – 2004. – № 1 (25). – С. 6–69.
5. Яковлев Д. В. Медіа-скандали в електоральних кампаніях / Д. В. Яковлев // Перспективи: науковий журнал. – 2004. – № 4 (28). – С. 90–94.
6. Яковлев Д. В. Українська політична журналістика під час виборчих змагань / Д. В. Яковлев // Вісник СевДТУ : Політологія: зб. наук. праць. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2005. – Вип. 62. – С. 188–193.
7. Яковлев Д. В. Громадська думка в інформаційному суспільстві / Д. В. Яковлев // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Юридична література, 2005. – Вип. 27. – С. 66–73.
8. Яковлев Д. В. Політична дія мас-медіа : моделі та інтерпретації / Д. В. Яковлев // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2005. – № (15). – С. 142–144.
9. Яковлев Д. В. Очікування довіри : мас-медіа, аудиторія, влада / Д. В. Яковлев // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Юридична література, 2005. – Вип. 25. – С. 65–69.
10. Яковлев Д. В. Українські мас-медіа : політичні функції в контексті економічних трансформацій / Д. В. Яковлев // Держава і право : юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 30. – С. 628–633.
11. Яковлев Д. В. «Партія влади» : restart / Д. В. Яковлев // Вісник СевДТУ: Політологія : зб. наук. праць. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2006. – Вип. 71. – С. 205–209.
12. Яковлев Д. В. Феномен «політичної мови» : інтерпретації П. Рікера і Г.-Г. Гадамера / Д. В. Яковлев // Вісник СевДТУ : Політологія : зб. наук. праць. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2006. – Вип. 77. – С. 81–87.
13. Яковлев Д. В. Демократія як горизонт політичної комунікації у виборчих кампаніях в Україні / Д. В. Яковлев // Грані. – Д. : Грані, 2006. – № 3 (47). – С. 121–124.
14. Яковлев Д. В. Інтерпретація як політична функція мас-медіа / Д. В. Яковлев // Перспективи : науковий журнал. – Одеса, 2006. – № 1 (33). – С. 173–175.
15. Яковлев Д. В. Альтернатива «тиск влади – консенсус» у процесі медіатизації політики / Д. В. Яковлев // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Юридична література, 2007. – Вип. 30. – С. 411–416.
16. Яковлев Д. В. Трансформації політичної влади в інформаційну добу / Д. В. Яковлев // Вісник ОНУ : соціологія і політичні науки. – Одеса : Астропринт, 2007. – Том 12, вип. 6. – С. 364–371.
17. Яковлев Д. В. Політична взаємодія та символічний порядок у посткомуністичній Україні / Д. В. Яковлев // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Юридична література, 2007. – Вип. 31. – С. 251–256.

18.Яковлев Д. В. Комунікативні чинники формування демократичної політики / Д. В. Яковлев // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2007. – Вип. 9. – С. 167–175.

19.Яковлев Д. В. Комунікаційна взаємодія та політична раціональність сучасного суспільства / Д. В. Яковлев // Вісник СевДТУ : Політологія : зб. наук. праць. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2007. – Вип. 84. – С. 109–114.

20.Яковлев Д. В. Електронний уряд як механізм демократизації та політичної модернізації в Україні / Д. В. Яковлев // Наукове пізнання: методологія та технологія. – Одеса, 2007. – № 2 (20). – С. 166–173.

21.Яковлев Д. В. Інтеграція суспільства як передумова ефективного урядування / Д. В. Яковлев // Вісник ОНУ : соціологія і політичні науки. – Одеса : Астропринт, 2008. – Том 13, вип. 5. – С. 776–778.

22.Яковлев Д. В. Медіатизація політики в умовах становлення демократичного режиму / Д. В. Яковлев // Вісник СевДТУ : Політологія : зб. наук. праць. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2008. – Вип. 91. – С. 103–105.

23.Яковлев Д. В. Процес раціоналізації політичної взаємодії : теоретичні основи та історичні витоки / Д. В. Яковлев // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Юридична література, 2009. – Вип. 37. – С. 53–63.

*Статті в інших наукових виданнях та матеріали наукових конференцій:*

24.Яковлев Д. В. Комунікаційні мережі та самоврядування території / Д. В. Яковлев //Актуальні проблеми державного управління та місцевого самоврядування: сучасний стан та перспективи регіонального розвитку : матеріали щорічної науково-практичної конференції 18 жовтня 2005 року. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. – С. 87–88.

25.Яковлев Д. В. Політична комунікація : пошук консенсусу в умовах демократичного конформізму / Д. В. Яковлев // Регіональна політика на сучасному етапі державотворення : проблеми децентралізації, ризики та перспективи впровадження : Пленарне засідання, рекомендації та матеріали щорічної загальноінститутської науково-практичної конференції 31 жовтня 2006 р. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2006. – С. 286–288.

26.Яковлев Д. В. Раціоналізація політичної взаємодії у посткомуністичній Україні / Д. В. Яковлев // Стратегія регіонального розвитку : формування та механізми реалізації : Пленарне засідання, рекомендації та матеріали підсумкової науково-практичної конференції за міжнародною участю. 31 жовтня 2007. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. – Т. 1. – С. 363–365.

27.Яковлев Д. В. Політична взаємодія у контексті медіатизації / Д. В. Яковлев // Соціально-політична взаємодія в сучасній Україні : вибір шляхів державного розвитку. – Одеса, 2007. – С. 66–68.

28.Яковлев Д. В. Рационализация политической взаимодействия в условиях модернизации общества та її постмодерна критика / Д. В. Яковлев // Стратегія регіонального розвитку : формування та механізми реалізації : Пленарне засідання, рекомендації та матеріали підсумкової науково-практичної конференції за міжнародною участю. 31 жовтня 2008. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. – Т. 2. – С. 370–371.

## АНОТАЦІЯ

**Яковлев Д. В. Політична інтеракція у сучасній Україні: особливості та складові.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2009.

У дисертації здійснено комплексне дослідження політичної інтеракції, проаналізовано медіатизацію, демократизацію та раціоналізацію як процеси, що визначають зміст, напрямки та темп посткомуністичних трансформацій, розкрито їхній взаємозв'язок та взаємний вплив.

Виявлено характерні ознаки політичної інтеракції в Україні, які підвищують загрозу становлення медіакратії: централізацію влади, нерозвиненість горизонтальних політичних комунікацій в нашій країні, зменшення ролі ідеологій у політичному та суспільному житті, відсутність у мас-медійному просторі позиції, яка б репрезентувала інтереси суспільства. Визначено медіа-скандал в якості впливового фактора формування громадської думки в умовах медіатизації політики.

Суттєво уточнено розуміння раціонального вибору як суспільно вагомого вибору в умовах інформаційного і темпорального дефіциту. Обґрунтовано роль політичної раціональності сучасного суспільства (фрагментованої й локалізованої) у процесах демократизації. Показано, що, незважаючи на критику з боку традиціоналістів і постмодерністів, розвиток структур раціональності сприяє адекватному формулюванню і вирішенню політичних проблем.

**Ключові слова:** політична інтеракція, медіатизація політики, мас-медіа, медіа-скандал, демократизація, громадська думка, раціональний вибір, комунікативна раціональність, суспільна інтеграція.

## АННОТАЦИЯ

**Яковлев Д. В. Политическая интеракция в современной Украине: особенности и составляющие.** – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2009.

В диссертации осуществлено комплексное исследование политической интеракции, проанализированы медиатизация, демократизация и рационализация как процессы, определяющие содержание, направления и темп посткоммунистических трансформаций, раскрыта их взаимосвязь и взаимное влияние в коммуникативном пространстве политической интеракции современного общества.

Диссертационная работа является одним из первых в украинской политической науке исследований политической интеракции, ее особенностей и составляющих. В диссертации предложен новый подход к политологическому пониманию феномена интеракции на основе анализа его природы и содержания в рамках интерпретативной парадигмы. Использование термина «политическая интеракция» охватывает не только понимание и интерпретации действий одних политических акторов со стороны других, а и переход акторов от рациональной оценки к взаимодействию в политической реальности.

Определено, что демократизация предусматривает вовлечение широких общественных слоев в процесс выработки политики, что усложняет процедуру рационального политического выбора, а медиатизация политики, которая изменяет систему представительства общественных интересов, может привести к имитации демократизации политики. Выявлены характерные признаки политической интеракции в Украине, которые усиливают угрозу становления медиакратии: централизация власти, неразвитость горизонтальных политических коммуникаций в нашей стране, уменьшение роли идеологии в политической и общественной жизни, отсутствие в масс-медийном пространстве позиции, которая бы представила интересы общества. Определена сущность медиа-скандала, который выступает в качестве влиятельного фактора формирования общественного мнения в условиях медиатизации политики.

Существенно уточнено понимание рационального выбора как общественно весомого выбора в условиях информационного и темпорального дефицита. Обоснована роль политической рациональности современного общества (фрагментированной и локализованной) в процессах демократизации. Показано, что, несмотря на критику со стороны традиционалистов и постмодернистов, развитие структур рациональности способствует адекватной формулировке и решению политических проблем.

Проанализированы причины становления и пути преодоления медиатизации политической интеракции и «информационного тоталитаризма» в современном обществе. Определена роль масс-медиа в установлении повестки дня политического взаимодействия в посткоммунистической Украине.

Дано обоснование рационализации политической интеракции как коммуникативного процесса, что может пониматься как поиск и определение общего интереса и путей его достижения. Реальное многообразие интересов и плюрализм целей, характерное для

демократического общества, требует рациональности как умения представить, согласовать и перевести интересы в плоскость аргументированного дискурса. Предложена коммуникативная рациональность в качестве основного механизма общественной интеграции посткоммунистической Украины.

Акцентируется внимание на том, что роль рациональной основы политической интеракции возрастает в связи с медиатизацией политики, глобализационными процессами, появлением феномена информационного общества. Всестороннее изучение процесса усложнения и разнообразия коммуникаций в современном мире, которое связано с диверсификацией источников информирования, увеличением акторов политической интеракции и совершенствованием технического оснащения власти и граждан, позволило углубить понимание политической интеракции как коммуникативного процесса и выделить основные ее составляющие – медиатизацию, демократизацию и рационализацию.

Определяется, что, усиливая, а порой и вызывая кризисные явления в политическом, экономическом и других пространствах социального взаимодействия, кризис общественной интеграции затрудняет переход к демократии и рыночной экономике. Замалчивание политиками некоторых общественно важных событий и фактов, которые присутствуют в повседневной жизни и социальных практиках большинства граждан, мешает социальной интеграции и рационализации. Одной из актуальных задач современного развития нашей страны становится обеспечение публичности в реализации государственной политики в целях повышения ее эффективности. Требования относительно рациональности политических действий на всех направлениях посткоммунистических преобразований общества являются крайне актуальными для современной Украины, к политике которой можно применить название кризисной, и некоторым образом именно из-за дефицита рациональных решений.

Обосновано, что общественная интеграция не является целью развития страны, скорее она выступает как проверенное средство модернизации и демократизации.

**Ключевые слова:** политическая интеракция, медиатизация политики, масс-медиа, медиа-скандал, демократизация, общественное мнение, рациональный выбор, коммуникативная рациональность, интеграция общества.

## SUMMARY

***Yakovlev D. V. Political interaction in contemporary Ukraine: features and components.*** – Manuscript

Thesis for a scientific degree of Doctor of Political Sciences, specialty 23.00.02 – Political Institutions and Processes. – Odessa National Law Academy. – Odessa, 2009.



The paper made a comprehensive study of political interaction, analyzed mediatization, democratization and rationalization as the processes that determine the content, direction and pace of post-communist transformations, disclosed their interconnection and mutual influence.

Typical signs of political interaction in Ukraine which raise the threat of becoming mediocrity are discovered. They are: centralization of power, undeveloped horizontal political communication in our country, reducing the role of ideologies in political and public life, absence of such position in mass media space which would represent social interests. Also, media-scandal is determined as an influential factor to form public opinion in conditions of politics mediatization.

Essential clarification is made about understanding of rational choice as an important social choice in terms of information and temporal deficits. Also, the paper justified the role of political rationality of modern society (fragmentized and localized) in the processes of democratization. It is shown that despite the criticism from traditionalists and postmodernists, the development of rationality's structures promotes adequate formulation and solution of political problems.

A communicative rationality as a basic mechanism of social integration of post-communist Ukraine is proposed.

**Key words:** political interaction, politics mediatization, media, media-scandal, democratization, public opinion, rational choice, communicative rationality, social integration.